

## O‘TMISHDAN HOZIRGI KUNGACHA GENDER MUAMMOSI VA AYOLNING O‘RNI



<https://doi.org/10.5281/zenodo.10542435>

**Kasım MÜMİNOĞLU**

Dots. Dok., Dokuz Eylül universiteti, ilohiyot fakulteti, din falsafasi kafedrası.

İzmir/Türkiye

kasim.muminoglu@deu.edu.tr

**ORCID:** 0000-0001-6649-4144

**Annotatsiya:** *Gender muammosi o‘tmish davridan hozirgi kungacha bo‘lgan eng qiyin muammolardan biri bo‘lib sanaladi. Maqolamizda biz ushbu muammoning tarixdan bugungi kungacha bo‘lgan o‘zgarishlarini muhokama qilishni va ko‘rib chiqishni maqsad qilganmiz. Shu maqsadda biz antik davrdan boshlab muammoning ham falsafiy, ham diniy ma‘nolarini tizimli ravishda o‘rganib chiqamiz. Dinda genderning jamiyatdagi o‘rni va ahamiyatini belgilovchi xususiyat mavjud. Natijada, gender muammosining bugungi turmush tarzimizdagi ijobiy va salbiy oqibatlarini, muammoni hal qilish bo‘yicha qisqacha yechim taklifining falsafiy tamoyillarini ochib berishga harakat qilamiz.*

**Kalit so‘zlar:** *gender, din, jamiyat, shaxs, ayol*

### THE GENDER PROBLEM AND THE ROLE OF WOMEN FROM THE PAST TO THE PRESENT DAY

Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy  
of Religion Department of Philosophy of Religion, İzmir/Türkiye

kasim.muminoglu@deu.edu.tr

**ORCID:** 0000-0001-6649-4144

**Abstract** *The gender problem is one of the most difficult problems from the transition to the present day. In our article, we aim to discuss and examine the changes that this problem has evolved from history to today. For this purpose, we will systematically examine both the philosophical and religious meanings of the problem, starting from the ancient period. Religion has a feature that determines the place and importance of gender in society. As a result, we will try to reveal the positive and negative repercussions of the gender problem in our today's lifestyle, as well as the philosophical principles of a short solution proposal to solve the problem.*

**Key words:** *gender, religion, society, individual, woman*

## KIRISH

Biologik jinsiyat ayrimi tabiiy bo‘lganligi sababli, erkaklar va ayollar o‘rtasidagi farqlar ham tabiiydir, ammo gender tushunchasi jamiyat tomonidan tegishli deb hisoblagan ‘g‘ayritabiiy qadriyatlar namunasi. Bhasin‘ning fikriga ko‘ra gender tushunchasi doimiy ravishda qayta qayta qurilgan ijtimoiy-madaniy bir voqea bo‘lib hisoblangan (Bhasin, 2003: 2-3).

Gender muammosi odam zot paydo bo‘lgandan beri turli klanlarda va jamiyatlarda ko‘pincha patriarxal xarakterga ega bo‘lib kelgan. Bu insoniyatning dini inonchlarida xam o‘z aksini topgan. Monoteistik dinlar gender nuqtai nazaridan tekshirilganda, ayollarning “ikkinchi jins” sifatida orqada qolishi kuzatiladi. Hususan bunday e‘tibor Yahudilik va Xristiyan diniga ishongan jamiyatlarda ochiq ko‘rilmoqda. Shu sababli, yuzaga kelgan gender tengsizliklari vaqt o‘tishi bilan dindan qonuniylashtiruvchi vosita sifatida foydalana boshlagan. Aslida bu muammo biologik jinsdan farqli o‘laroq, gender muammosi jamiyatning xarakterli xususiyatlari va ijtimoiy tuzilishini tushunish uchun muhim tushunchadir (Ishizmez: **toplum ve utopya**, 30 Mayis 2021)

Bu dinlarning mansublari tomonidan ilgari surulgan Yaratilish hikoyalarini hisobga oladigan bo‘lsak, monoteistik dinlarda ayollar erkaklar uchun yaratilgani haqidagi tasavvurlar aslida ilohi nuqtai nazarda bo‘lmagan tushunchalarni dinning buyrug‘i qatori qilib ko‘rsatgani olib keldi. Xuddi shu nuqtai nazar yahudiylik va nasroniylikda hukmron bo‘lsa, Hz. Iso va Hz. Muhammadning nutqlari bilan islomdan keyingi davrda ayollarga “muqaddas” qarashga harakat qilindi. Biroq, ijtimoiy tuzilma va bu dinlarga e‘tiqod qiluvchi odamlar monoteistik dinlarni ayollarni chetga suradigan patriarxal tuzilishga olib keldi. Bu borada hususan Islomning ayolga bergan qadr va qiymatning, huquqiy tenglik kabi umumjihat tomonlariga toxtalib o‘tmoqchimiz.

### **Din va Gender: Antik Davr**

Gender muammosi insoniyat tarixining eng qadimdan boshlab davom etgan va ayol va erkakning jamiyatdagi o‘rni o‘tmishdan bugünki kungacha jamiyat va madaniyat tomonidan belgilanib kelgan falsafi bir muammolardan birdir. Atnik davr pagan dini va madaniyatida ayolning o‘rni jamiyat hayotida hech qanday o‘rni yoq edi. Bu masalada ilk bor Aflotun o‘z tushunchalarida ayol va erkakning bir to‘la maslada tenghuquqligi borasida so‘z qilgan (Platon, 1999: 130).

Antik davr Grek Police davlatida ayollarning o‘rni faqat o‘z uylarida bo‘lib, ular erkaklarnikida bir xil ma‘lumot va maqomga ega bo‘lolmagan. Bu jamiyatda erkaklar hissiy va jinsiy hayotlarini xotinidan boshqa odamlar bilan davom ettirishlari mumkin bo‘lsa, ayollar qonuniy ravishda erlariga sodiq bo‘lishlari shart. Ajralish haqida erkaklar ko‘proq huquqlarga ega edi. Ayollar faqat uy yumushlari va bolalarni

tarbiyalash bilan shug'ullangan va qarindoshlaridan boshqa erkaklar bilan uchrashishlari taqiqlangan (Çolakoğlu, 2015: 224).

Gender muammosi Pifagorchilar tomonidan yaratilgan qarama-qarshiliklar nazariyasida ham qo'lg'a olingan. Qarama-qarshilik g'oyasi Pifagorchilardan oldin yashagan Anaksimandr va Anaksimenda mavjud bo'lsa-da, bu qarama-qarshilik gender nuqtai nazaridan ifodalanmagan. Geraklitga nazar tashlasak, gender; ustunlik shaklida emas, balki o'zaro ehtiyojda bo'lgan qarama-qarshilik haqida gapirishimiz mumkin. Unda erkaklar va ayollar hayot va o'lim, kun va tun kabi o'zaro bog'liq tuzilishga ega. Plyuralistik fikrga ega bo'lgan Empedoklning fikricha, olamning asos unsurlari bo'lgan tuproq, havo, suv va olov ikki kuch tomonidan boshqariladi. Bu kuchlarning birinchisi ilohiy va ayolga xos bo'lgan Sevgi, ikkinchisi esa ilohiy, ammo erkakka xos bo'lgan Nafratdir (Çolakoğlu, 2015: 226).

Antik davrda ayollarning erkaklar bilan teng ekanligi borasida bizlarga birinchi bo Aflotun Davlat boshqaruvi haqidagi o'z asarida teng huquqlikni shunday ifodalaydi. “Davlatni boshqarishda ayol ayol bo'lgani uchun yoki erkak erkak bo'lgani uchun qiladigan ish yo'q. U Ikkala jins ham tabiatan bir xil kuchga ega, ayollar ham erkaklar kabi hamma ishni qila oladilar.” (Platon, 1999: 130) so'zlari bilan ishda ayollar ishtirok etishi mumkinligini ta'kidlaydi. Biroq, lekin yaratilishi tomonidan tabiat ayollarda zaifroq, erkaklarda esa kuchliroqdir” (Platon, 1999: 13).

### **Qadim Rimliklarda din va Ayolning o'rni**

Qadim Rimliklarda ham Greklardagi kabi patriarxal erklik bo'lgan. Rimliklarda ekonomik va jamiyat masalasida xatto huquqi jihatdan ham ayol ikkinchi sinif qatori qaralgan. Dehqonchilik hayotining taqozosi sifatida oilaning ma'lum bir yerda va bir uyda yashashi; O'z mehnatini oilaviy yerga bag'ishlash majburiyati Rim oilasining barcha a'zolarini “pater familias” deb atalgan oila otasi hukmronligi ostida yashashiga olib keldi (Erişgin, 2013: 2).

Turmush qurgan ayolning ikki oilaga mansub bo'lmasligi va bitta oilaga tegishli bo'lishining sabablaridan biri Rim dini edi. Har bir oilaning o'z dini va ibodat usullari bor edi. Ayol ikkita mustaqil dinga amal qila olmadi. Ayol yo otabobolarining diniga sodiq qolar va oilasini tark etmas, yoki bu din bilan aloqalarini uzib, erining dini va ibodatini qabul qilar edi. Faqat Rimda ayol turmushga chiqqach, dos deb nomlangan mol-mulkinging qiymatini eriga yoki erining oilasiga berishi kerak edi. Mobodo ajrashadigon bo'lsa bo dos huquqi ravishda qaytarilar edi (Erişgin, 2013: 3).

### **Qadim Misr madaniyatida ayolning o'rni**

Misr madaniyatida ayollar siyosiy, diniy va ma'muriy ishlarda ham ishtirok etishi mumkin edi. Ayollar qirol saroyida yoki ibodatxonalarda xizmat qilishlari mumkin edi. Misr siyosiy tizimiga ko'ra, ayollar ham taxtga chiqish huquqiga ega

edilar. Shu sababli, Qadimgi Misr tarixi davomida ko'plab ayollar taxtga o'tirgani ko'rinadi. Misr sivilizatsiyasi ayollarga hayotning turli sohalarida ishtirok etish huquqini berdi (Azeez, 2016: 130).

Jamiyatda gender kamsitish birinchi o'rinda turmagan, odamlarning insoniy xarakteri asos qilib olingan. Kichik Osiyo dunyosidagi boshqa jamiyatlar bilan solishtirganda, Qadimgi Misr ayollari kengroq huquqlarga, huquq tizimidagi o'ringa va erkinlikka ega edi. Aslida, Misr e'tiqod tizimida ayollar muqaddas mavjudotlar sifatida belgilangan. Misr diniy e'tiqod tizimining asosi bo'lgan Xudo Maet qonunlariga ko'ra, ayollarga nisbatan hurmatli bo'lish kerak edi va ayollarga qilingan adolatsizliklar xuddi Xudoga qilingandek tushunilgan (Ruiz, 2006: 31).

Qadimgi Misr qonunlariga ko'rako'pxotinlilik mumkin edi va erkak o'zi xohlagan vaqtda xotini bilan ajrashishi mumkin edi. Ajralish jarayoni juda murakkab emas edi va faqat guvohlar ishtirokida turmush o'rtoqlar o'rtasidagi nikoh shartnomasi bekor qilindi. Biroq, ajralish erkakning zimmasiga tushadigan moliyaviy yuk tufayli jamiyatda afzal ko'rilmagan. (Azeez, 2016:137)

### **Yahudiylik**

Yahudiylik - Yaqin Sharqda yashagan isroilliklar va ibroniylarga asoslangan etnik din. Yahudiy nomi Yoqub payg'ambarning o'n ikki o'g'lidan biri va Isroilning o'n ikki qabilasidan biri bo'lgan "Yahudo" nomidan kelib chiqqan. Yahudiylik xudoga asoslangan patriarxal jamiyat sifatida rivojlangan. "Aktga asoslangan monoteizm" yahudiy xalqining o'z-o'zini anglashi, ularning alohida o'ziga xosligi, ularning najoti, oila tushunchasi, ko'payish muhimligi va onalik sifatida tarix davomida ayollarning eng muhim rolini ta'kidlaydi (Işitmez: toplum ve ütopya, 30 Mayıs 2021).

“Faqat, Yahudiylikda erkak va ayol rollari o'rtasida aniq chegaralar mavjud. Yahudiy ayollar ko'p diniy faoliyatdan chetlashtirilgan” (Burn, 2005, 210).

Yahudiylikdagi ayollarning normal faoliyat sohasi kech davrlargacha deyarli oila bilan chegaralanganligi, bu din doirasidagi nikoh an'analari doirasida ayollarning nazorat ostida bo'lishiga sabab bo'lgan ko'rinadi. Bu jihatdan otalar va erlarning ayollar ustidan cheksiz hokimiyati alohida ajralib turadi. Bundan tashqari, ayol o'z ismini va merosini himoya qila olmaydi (Berkday, 1996, 94).

Iudaizmda erkaklar ustunligi birinchi o'rinda turadi. Tavrotida: “Xudo Yahve (Iuda) ayolga shunday dedi: “Men seni bola tug'ish chog'ida qattiq iztirobga solaman, sen esa og'riq bilan tug'asan. “Sen eringni orzu qilasan, u seni boshqaradi» ( Yar., 3/16.) “Agar erkak uylanayotgan ayoldan nomaqbul narsani topib, shu sabab uni yoqtirmasa, “ajrashish to'g'risida guvohnoma” yozib, unga berib, uyidan haydab yuboradi”. (Hujjat 24/1)Urushda asirga olingan yoki pulga sotib olingan erkaklar va ayollar; qul va kanizaklar sinfini yaratdi. Boylar va podshohlarning ayollari va

kanizaklari ko‘proq bo‘lgan. Hz. Dovudning dastlab ikkita xotini bor edi, keyin esa yana ko‘p xotini bor edi.

“Yahudiy qonunlariga ko‘ra, turmush qurgan ayolga nisbatan bajarishi kerak bo‘lgan o‘nta burch evaziga erkakning ayolga nisbatan to‘rtta huquqi bor (Ketubot 64b-65b, 78a; Maymonidlar kodeksi: Ayollar, Nikoh, 12:2-3). O‘nta burchga to‘g‘ridan-to‘g‘ri Tavrotga asoslangan oziq-ovqat va kiyim-kechak va jinsiy qoniqish, shuningdek, turmush o‘rtog‘i ajrashgan yoki vafot etgan taqdirda erkak tomonidan ayolga yuklangan vazifalar kiradi.” U nikoh paytida nikoh matnini (ketuba) tayyorlashdan iborat bo‘lib, unda pul (mohar) to‘lash sharti va ushbu matnga kiritilgan oltita boshqa masala kiradi (Gürkan, 2021: 12). Erkakning to‘rtta haq-huquqi shundan iboratki, u xotining daromadi, topilmasi va mol-mulkiga egalik qiladi va u vafot etganida birinchi merosxo‘r hisoblanadi (Hauptman, 1974: 186-187).

### **Xristiyan dini va Ayol**

Xristianlik dini Yaqin Sharqdan kelib chiqqan monoteistik din bo‘lib bu dinning ildizlari Ibrohim diniga borib taqaladi. Hz. Isoning Isoizm deb ham atalish bilan birga uning tug‘ilgan shahriga ishora qiluvchi Nasroniylik ham deb ataladi. Xristianlikning Muqaddas Kitobi ikki qismdan iborat: Eski Ahd va Yangi Ahd. Jamoat tomonidan qabul qilingan to‘rtta Injil; Matto, Mark, Luqo va Yuhanno Yangi Ahdning birinchi to‘rtta kitobini tashkil qiladi (Erişgin, 2013: 21).

Xristian e‘tiqodiga ko‘ra, Odam Ato va Momo Havo qilgan "asl gunoh" ularning avlodlarining ham gunohkor bo‘lishiga sabab bo‘lgan. Yangi Ahdda Iso insoniyatni gunohdan qutqarish uchun yuborilgan mesih sifatida tasvirlangan. Xristianlikdagi erkaklar hukmronligi holatining ko‘rsatkichlari papalik va ruhoniyligining erkak belgilarida namoyon bo‘ladi va bu dinda erkaklarning eksklyuzivligining ifodasi sifatida qaraladi (Young, 1987, 24). Ayrim mazhablarda ayollar diniy faoliyatda qatnashgan bo‘lsalar ham, bu ishtiroklar hali ham erkaklarning hokimiyati va nazorati ostida edi. Xristianlik an‘analarida ayollar kundalik hayotida erkaklarga qaram bo‘lib ko‘rilgan va buning asosi sifatida yaratilish tarixi ko‘rsatilgan (İşitmez: toplum ve ütopya, 30 Mayıs 2021).

Yaratilish hikoyalarida tasvirlanganidek, Odam Atoning qovurg‘asidan Momo Havoning yaratilishi ayolning erkakdan va erkak uchun yaratilgani sifatida qabul qilinadi va Momo Havo Odam Atoga taqiqlangan olma bilan oziqlantirganda buzuq qiyofani egallagan ayol qiyofasi bundan keyin ham o‘z mavjudligini davom ettirdi. Yahudiylik, kamroq darajada, xristianlikda. Xristian tafakkuri, boshqa monoteistik dinlarda ko‘rinib turganidek, ayollarni bo‘ysundirdi va ularni erkaklarning to‘ldiruvchisi sifatida ko‘rdi.

Xristianlikda, yahudiylikda bo‘lgani kabi, ayolning qadr-qimmatini va jinsiyligi uning tug‘ilishiga bog‘liq. “Ayol erkak ustidan hukmronlik qilishga yoki undan ustun

bo‘lishga urinmasligi, ilm olishga yoki unga o‘rgatishga da’vo qilmasligi kerak. Ayolning azob-uqubat bilan turmush qurishi va farzandlar tug‘ishi va ularni yaxshi masihiy qilib tarbiyalashi kerak” (Pavlus) I. Timo'tiyga maktub, 2:12-15) ayollar uchun to'plamlarni rollar sifatida ifodalash mumkin. “Xotinlar, Rabbiyga qanday bo'ysunsangizlar, erlaringizga ham itoat qilinglar. Chunki Masih Jamoatning boshlig'i bo'lganidek, tananing qutqaruvchisi kabi, erkak ham ayolning boshidir. “Jamoat Masihga bo'ysunganidek, xotinlar ham hamma narsada erlariga bo'ysunsinlar.” (Qarang: Pavlus, Efesliklarga maktub, 5: 22-24) va “Erkak ayolda yaratilgan emas, balki ayol erkak uchun yaratilgan”. Ifodalar (Pavlus, Korinfliklarga 1-maktub, 11: 8-9) mavzuni umumlashtiradi (Yapıcı, 2016, 68-69). Xulosa Xristiyan dinida ayolning o'rnini hamisha ikkinchi planda olib qaralganligi tufayli xristiyanlar faqatgina ma'rifat davrida boshqacha qilib aytganda 18-chi asrlardagina o'z huquqlariga erisha oldilar.

### **Islom Dini va Ayol**

Diniy adabiyotlarga nazar tashlasak, yahudiy va nasroniylarning muqaddas kitoblarida Momo Havo (ayol) obrazi, Odam alayhissalomni taqiqlangan mevani yeb, jannatdan haydab yuborgan jinoyatchi va gunohkorob'ekt sifatida joylashtirilgan. Qur'on Hz. Odam Ato va Momo Havo birgalikda shayton tomonidan o'ldirilgan Aldanganini aytib, bu mas'uliyatda erkak va ayolni tenglashtiradi. Turli xil fiziologik psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan erkak va ayol Qur'onda bir-birini to'ldiruvchi sifatida tasvirlangan (Gürkan, 2021: 4)

Islomda, nasroniylilikda bo'lgani kabi, ayollarga qarshi xatti-harakatlar asl gunohni tushunishga asoslanadi. Hech qanday nutq yo'q. Erkak yoki ayol bo'lsin, har bir inson gunohsiz tug'iladi va keyinchalik qilgan harakatlari uchun javobgardir. Qadimgi an'analar, ayniqsa butparastlik e'tiqodlari va keyinchalik mistik oqimlarning ta'siri bilan ayolga borliqdan va gunoh manbasidan zaiflik sifatleri nisbat berilgan. Qur'on uning aybini juda aniq tuzatgan. Islomda inson (erkak va ayol) bir ruhdan yaratilgan “birlikka asoslangan mavjudotlar” deb ta'riflangan (Gürkan, 2021: 4).

Qur'onda jinsiga ko'ra maqtalغان yoki ayblangan hech kim yo'q. Erkak va ayol ularning yaratilishi "inson" turining davomiyligi uchundir. Erkaklar va ayollar, ikki alohida jins sifatida, aqliy, Ruhiy va jismoniy tinchlik olib keluvchi Islomda asosiy element erkak yoki ayol emas. Bu "odam" ning o'zi. Islom erkak va ayolni bir-biriga va ijtimoiy hayotga hissa qo'shadigan teng huquqli shaxslar sifatida tan oladi. U ularni har xil turlar deb baholadi va ularni bir-biriga qo'riqchi qilib tayinladi (Gürkan, 2021: 4).

Madaniyat uzluksizligi kontekstida bugungi islomiy jamiyatlarda erkak va ayolning ahvoli aytish mumkinki, asosan dindan kelib chiqadi. Chunki madaniyatning ko'plab tarkibiy qismlarida dinlar muhim o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Islomning birinchi ijtimoiy institutsionalizatsiyasi sodir bo'lgan

davrda bu borada hususan gender problemi borasida ko'plab masalalarni yoritadi. Islom tarixdan qo'shimcha ravishda olib kelgan nohaq amaliyotlardan qutulish bilan faol ishtirok etdi. G'arbning o'zgaruvchan qiyofasini modernizatsiya bilan ifodalash sifatida ta'kidlangan ayol obrazi ayniqsa islom jamiyatida va umuman Sharqiy Sharqda keng tarqalgan. Bu ayollar o'z jamiyatlarida ortda qolib ketgan degan noto'g'ri qarashlarga asoslanadi.

Islom dini kelib chiqqan davrida ayol (gender) ijtimoiy faoliyatda cheklovchi rolga ega edi Hz. Umar (r.a.) ta'бири bilan aytganda, Ayollarga Islom kelguniga qadar inson sifatida muomala qilinmagan edi. (Qarang: Buxoriy, Libos / 46; Muslim, Talak)/ 188) Islom kelishi bilan ular mustaqil shaxs ekanliklarini angladilar va shuning uchun ham, kerak bo'lganda, ular erkaklar bilan birgalikda ba'zi huquqlarga ega bo'lish uchun tashabbus ko'rsatadilar. Paygambarimiz (S. A. V) iloji boricha bu masalada o'zgarishlarga e'tibor qarata oldilar (Kirbasha'g'li, 1991, 278). Islom erkak va ayol o'rtasidagi farqlarni bartaraf etish yoki har bir jamiyat uchun qulay joy yaratishni maqsad qilgan. Jinslar o'rtasidagi funktsional farqlar, bu ularning to'g'ri ishlashi va ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi.

Islom dini ayollarga munosib qadr-qimmat bergani bilan birga, ularga fikrlash va mustaqil ibodat erkinligini ham beradi. Dinimiz ayolga va bolalariga nisbatan ham ma'lum huquqlar bergan. Bundan tashqari, qonuniy nizomlar bilan ayollarga nikoh paytida pul yoki ilgari nikoh paytida ishlab topgan pullarini olish huquqi berildi, ular jaholat davrida haqlarini talab qila olmagan edi. Islomda esa ayolga o'zi sotib olgan mol mülkka egalik qilish va uni tasarruf etish huquqi berildi (Schimmel, 2011: 57).

Ayolga hohlagan kishini qozi huzurida da'vo qilish huquqi ham berildi, bu masalada xotini bilan maslahatlashish majburiyati bekor qilindi. erkak ayol shuningdek, u o'zining diniy e'tiqodi va xotinini dinini o'zgartirishga majbur qila olmasligi haqida ogohlantirildi. Ayollarga nikoh paytida va undan keyin ko'plab huquqlar berildi. Ularga o'z familiyasidan foydalanish imkoniyati ham berilgan (Karaman, 1993: 389). Bu jihatlardan olib qaraydigan bo'lsak Islomda ayollar turmush qurish, berish va bay'at qilish huquqiga ega, ya'ni tanlash va shartnoma tuzish huquqi ayollar uchun bor. Bularning ichida ishonchnoma, iqronoma, hisob-kitob, vasiyatnoma va boshqalar. kabi barcha ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar ayolga ham erkaklar bilan teng imtiyoz berilgan

Qisqacha qilib aytadigan bo'lsak Islom dini ilk bor kelib chiqqanda Arab tuproqlarida katta bir reform kiritgan. Islom o'zining universal go'yalarini insoniyat uchun to'liq ana shu paytta bera olgan. Islomda Ayol oila, jamiyat va hatto sayosi hayotda ham faol ro'l olgan. Tog'ri Islom dinida etiqod qilib yashagan ba'zi bir yetakchi, yoki mazhap mansuplarining ko'z qarashlari hozirgi kungacha ayollar haqida salbiy tasir ko'rsatgani ma'lum. Bunday ko'z qarashlarga amal qilib ayo'lni

jamiyat hayotidan uzok tutish Islom'ning universal go'yasiga to'g'ri kelmaydi. Hozirgi kunda faoliyat yurutib kelayotgan bir to'la guruhlar Islom'ning bu go'yasidan uzok ekanligini aytaolishimiz mumkin.

Bugungi kunda ayollarning mavqei haqidagi bahslarda e'tiborni tortadigan muhim nuqtalardan biri bu G'arb o'z madaniy kodlaridan olib kelingan gunohkor mavjudotlar sifatida qabul qilingan ayollar uchun tenglik tushunchasini takrordan qo'lga olish bolib hisoblanadi. Bu harakat o'zini tarix oldida ko'rgan G'arb tushunchasining natijasidir. Boshqacha aytganda, G'arb ayollarga tenglik nomi bilan yetishgan fikri taraqqiyotga ularning nazarida Islom jamiyatlarida erkinlikka erishib bo'lmagan va bu ma'noda islomiy jamiyatlarda uning rivojlanmaganligining eng katta sabablaridan biri bu ayollarga bergan qadriyat bilan bog'liq dep iddio qilishmoqdadir. Bunday fikirlash ham o'z ichida bir muncha falsafiy tahlil va parametrlarga muhtoj.

### **Zamonaviy davrda ayollarning o'рни**

Ma'rifat (Modern davr) - bu insoniyat tarixining barcha odatiy va yashagan tajribalarini ostin-ustun qiladigan va o'tmishdagi to'planishlarga qarshi turadigan yangi inson tajribasining nomi bolib hisoblangan. Evropada ilmiy inqilob va sanoatlashtirish kabi jarayonlar tomonidan boshlangan ko'p qirrali innovatsiya modernizatsiya deb nomlansa, Evropaga yo'naltirilgan bilim, ishlab chiqarish va madaniyatning butun dunyo bo'ylab umumiy tarqalishi modernizatsiya deb ataladi. Modernizatsiya bilan inson hayotining barcha jabhalari bir vaqtning o'zida o'zgarishlar jarayoniga kirdi. (Akgul, 1996, 183-197).

Modernizatsiya jarayonida umuman din, xususan yahudiylik, nasroniylik va islom turli sohalarda tez-tez muhokama qilindi. Ushbu vaziyat G'arb zamonaviyligining asosiy negizini tashkil etuvchi pozitivizm, ratsionalizm, laitizm, sekulyarizm va feminizmdan oziqlanib shakllangan. An'anaviy jamiyatlarda dinni idrok etish tarzidan iborat bo'lgan din va dindorlik kundalik hayotga ta'sir qiladigan va boshqaradigan hukmron sanksiya kuchiga ega. Zamonaviy dunyoda dinning institutsional kuchi, ayniqsa siyosiy va ijtimoiy hayotda zaiflashgani ko'rinib turibdi. Modernizatsiya va din o'rtasidagi munosabat haqida gap ketganda, modernizatsiya-dunyoviylashuv jarayonida ma'naviy yondashuvlar birinchi o'ringa chiqdi va diniy muassasalarga ahamiyat bermasdan, individual dindorlik nomi ostida zamonaviy dunyoga mos din tushunchasi rivojlandi (Ishitmez: to'plum ve utopya, 30 Mayis 2021).

Modernizatsiya bilan institutsional din va dindorlik fenomeni odamlarga din kishanlaridan qutulish uchun erkinlik maydonini ochdi. Ayollarning ijtimoiy hayotga kirishi bilan ularning ta'lim, iqtisodiyot va madaniyatdagi samaradorligi oshdi, shuning uchun gender rollarida o'zgarishlar yuz berdi. Tarixning har bir davrida mavjud bo'lgan bo'lsa-da, "gomoseksuallik" va "biseksuallik" ayniqsa zamonaviy davrda ko'paydi. Din va axloq ta'sirida an'anaviy ravishda "gunohkor" va "yomon"



deb hisoblangan zino kabi xatti-harakatlar zamonaviy dunyoda shaxsiy imtiyozlar sifatida ko‘rila boshlandi. An'anaviy davrlarda monoteistik dinlar tomonidan taqiqlangan "zino" zamonaviy jamiyatlarda katta ahamiyatga ega emas (Yapıcı, 2016, 85-88; Oqtargan İşitmez: toplum ve ütopya, 30 Mayıs 2021).

Modernizatsiya effektining tarqalishi bilan paydo bo'lgan "feministik" fikr hali ham butun dunyoda erkaklar va ayollar tengligining qabul qilinishi uchun kurashmoqda. Dastlab erkak va ayol teng ekanligini ta'kidlamoqchi bo'lgan feminizm harakati vaqt o'tishi bilan o'z ichida bo'linib ketdi va gender tengsizligi va jinsiy orientatsiyaga to'xtaldi. Bundan tashqari, feminizmning tenglikdan uzilib, erkaklar past ahvolda ekanligini ta'kidlaydigan tarmoqlari ham bor. ayollarga. Ayollarning ijtimoiy hayotda so'zlash, o'zini ifoda etish va himoya qilish huquqiga ega bo'lishi, dunyoviy jamiyatlarda ko'plab siyosiy va ijtimoiy huquqlarga ega bo'lishi ayollar uchun modernizatsiyaning ijobiy jihatlaridan dep qaralmoqda. (İşitmez: toplum ve ütopya, 30 Mayıs 2021).

G'arbda tug'ilgan modernizatsiya eng ko'p nasroniylikka, keyin esa yahudiylikka ta'sir qildi. Bemalol aytish mumkinki, ayollarni cheklovchi, kamsituvchi, chetlab, ularni gunohga kirish eshigi deb biluvchi yahudiylik va undan tug'ilgan nasroniylik zamonaviylashuv bilan ayollarga ijtimoiy huquqlar berib, to'liq diniy inqilob qildi. Shunday qilib, xotin-qizlar farzandlarini tarbiyalashda, ularning ta'lim olishida asosiy omil bo'lib, xonadonda fikri hisobga olinadigan, eriga nisbatan o'z fikrini bildiruvchi shaxs sifatidagi sifatga ega bo'ldilar. Din va davlat ishlarini dunyoviylik qonunlari orqali bir-biridan ajratib turuvchi modernizatsiyaga ayol nuqtai nazaridan qarar ekanmiz, eng muhim jihatlardan biri shundaki, ayollar ajrashishni talab qilishi va oiladagi mulk borasida erkaklar bilan teng huquqlarga ega bo'lishidir. Shu o'rinda iudaizm va nasroniylikda ayollarga hech qanday moddiy huquq bermagan munosabatning o'zgarishi ko'zga tashlanadi. Boshqa jamiyatlarni G'arbg'a burishni maqsad qilgan modernizatsiya islomiy jamiyatlarga yahudiylik va nasroniylik kabi kirib bormadi (İşitmez: toplum ve ütopya, 30 Mayıs 2021).

Xulosa qilib aytadigon bolsak Din gender rollarini belgilovchi va shakllantiruvchi xususiyatga ega. Bugungi zamonaviy jamiyatlarda erkak va ayol o'rtasidagi tenglik yo'qligi, tarixiy jarayonda ayollarga ikkinchi jins sifatida qaralishi asoslarini ko'rib chiqsak, shubhasiz, dinga duch kelamiz. Faqat bu Islom dinining ayollarga bunday qaramoqda ekanligini va bu Islom'ning go'yada ekanligini ko'rsatmaydi. Albatta tarix davomida jamiyat hayotimizda yuzaga kelgan va ayollar ustida ko'rsatgan salbiy tasirlarni dinning asoslaridan hisoblashimiz masalaga to'g'ri bir yaqinlashishni ko'rsatmaydi. Bunday salbiy fikirlashlar tariximizda Islom haqidagi noto'g'ri izohlardan kelib chiqqan noto'g'ri bir xolatda jamiyat hayotimizga aks qilganligini falsafiy o'laroq analiz qilimshimiz mumkin. Sababi Islom

mamlakatlarida o‘tmishda turli ulomo va fokihlar, dini o‘qimlar afsus bu borada ayollarga qarash maslasida o‘zlarining kulturasidagi joylashgan no‘to‘gri axloqiy va ijtimoi formlarini Islomda bo‘lmagan e‘tiqodlarni joylashtirishgan. Albatta shu nuqtai nazarni diqqatga olish kerak, sababi Islomning universal go‘yasi zamonavi hayot sharoitlariga mos erkak va ayolga teng huquq yaratishga qodir.

## REFERENCES

1. Annemarie, Sch (2011), Ruhum Bir Kadindir, çev. Ömer Enis Akbulut, İz Yayıncılık, İstanbul.
2. Bhasin, K (2003), Toplumsal Cinsiyet “Bize Yüklenen Roller” Çeviren: Kader Ay, İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları Kübra, İ (2021), Tek Tanrılı Dinlerde Kadının Yeri, <http://www.toplumveutopya.com/tek-tanrili-dinlerde-kadinin-yeri-kubra-isitmez>
3. Karaman, H (1993), İslam'da Kadın ve Aile, Ensar Yayınları İstanbul.
4. Karaman, H. (1992), “İslam’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi”, C. II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
5. Kırbaşoğlu, H. (1991), Kadın Konusunda Kuran'a Yöneltilen Baişlıca Eleştiriler. İslami Araştırmalar Dergisi, 5(4), 273-283.
6. Mehmet, A (1996), Türk Modernleşmesi ve Din, Çizgi Kitabevi, Konya
7. Muhsin, H. A. B (2016), Eski Mısır’da Kadın, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:13 Sayı:1.
8. PLATON (1999), Devlet, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Hilal, Ç (2015), Antik Yunan ve Platon’da Cinsiyet Sorunu, Atatürk İletişim Dergisi Sayı 9 / Temmuz.
9. Özlem S. E. (2013), ROMA TOPLUMUNDA KADININ KONUMU, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4 Sayı:2
10. Ruiz, A (2006), Eski Mısır’ın Ruhu, (Çev. Ekrem Yusuf), El-Meclis El-Ala Lil-Sekafe, El-Kahire
11. Salime L. G. (2021), İbrahimi Dinlerde Kadın, Abe Medya Yayıncılık, İstanbul.